

UDK 821.163.4.09–31 Desnica V.

“FANTASTIČKI ROMAN” VLADANA DESNICE

Marijana Terić

*Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje,
Vladike Petra I b. b., 81250 Cetinje, Crna Gora,
tel.: (0 382) 69 212 288,
e-mail: marijana.teric@yahoo.com*

U ovome radu nastoji se ukazati na prisustvo elemenata fantastičkoga diskursa u romanu Vladana Desnice Proljeća Ivana Galeba. Budući da je riječ o autoru koji zauzima značajno mjesto u južnoslovenskoj književnosti 20. vijeka, pokušaćemo osvijetliti manje poznate segmente Desničinih poetičkih načela s posebnim osvrtom na njegovo interesovanje za fantastiku. S obzirom na to da autor u 49. glavi Proljeća Ivana Galeba eksplicitno otkriva svoju “namjeru” da napiše fantastički roman, razmatramo sve aspekte pripovijedanja kojim je Desnica najavio novi model literaranoga stvaranja teksta koji se ogleda u “fantastizaciji proze” odnosno strukturiranju djela fantastičkoga određenja. Na kraju donosimo zaključak o tome da se Vladan Desnica svojim romanesknim ostvarenjem smatra pretečom velikana južnoslovenske književnosti, u prvome redu Borislava Pekića i Danila Kiša, a potom i drugih.

Ključne riječi: fantastika, postmodernizam, polemičnost, Athanatik, parodija.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2018.69.9308>

Vladan Desnica – pjesnik, esejist, dramski pisac, pripovjedač, romansijer, filmski scenarist, prevodilac, urednik i polemičar, smatra se jednim od najznačajnijih pisaca srpske i hrvatske književnosti. Iako njegovo prozno djelo nije obimom veliko, Desnica je ostavio neizbrisiv trag u južnoslovenskim književnostima 20. vijeka. Govorio je da istovremeno pripada srpskoj, hrvatskoj i tadašnjoj jugoslovenskoj, mediteranskoj i evropskoj književnosti: “Ja tu ne postavljam granice, ni nacionalnih, a pogotovo regionalnih... I mislim da bi mnogi moji junaci mogli živjeti u nekoj drugoj zemlji jednako kao i kod nas” [9: 10]. Možemo slobodno reći da lik i djelo Vladana Desnice žive i u drugim zemljama baš kao i njegovi junaci. Za razliku od pisaca svoje generacije, Desnica je bio bliži autorima modernističkih tekstova, tako da se, po riječima Radomira Ivanovića, zalagao za umjetničko djelo kao “otvorenu strukturu” i prije pojave knjiga *Otvoreno delo* Umberta Eka i *Otvoreno društvo* Karla Popera [5: 205]. Svojim narativnim tekstovima ovaj autor je pomjerio granice vladajućeg modela koncipiranja književno-umjetničkih djela, tako da su kompleksnost, polifona struktura, filozofska, estetička i psihološka svojstva kojima kreira literarni univerzum samo neka od bitnih obilježja Desničine proze.

Pojavom romana *Proljeća Ivana Galeba* (1957) otvara se prostor za novo sagledavanje narativnog svijeta u kojemu autor polemše o procesu nastanka umjetničkog djela. Stoga je književna kritika ocijenila ovo djelo kao roman “novog vala” i “glasa” u kojemu se slijevaju “humanost klasičnih i artizam modernih pisaca” [8: 149]. U okviru svojih romanesknih struktura Desnica tretira najsloženije probleme nastanka umjetničkoga svijeta, dok smrt, kao vječito pitanje brojnih mislilaca, postaje i njegova opsesivna tema.

Budući da je o romanu *Proljeća Ivana Galeba* napisana nesaglediva literatura, u ovome radu centar svog istraživačkog fokusa usmjeriću samo na 49. glavu toga djela, koja se može čitati kao “pripovijetka” unutar romana. “Pripovijetka” je ispričana iz perspektive Krezubog Vjetrogonje, kao narativne instance koja otkriva svoju intenciju da napiše fantastični roman, odnosno njegovu podvrstu – roman budućnosti. Ovaj dio romana predstavlja “inicijalni dio” [3: 261] ili “sažetu verziju” [2: 44] drugoga djela Vladana Desnice *Pronalazak Athanatika*, koji govori o pokušaju izbjavljenja čovječanstva od smrti. Zapravo, roman govori o pronalasku lijeka protiv smrtnosti koji autor naziva Athanatik. Ulaskom u prostor fantastičkoga žanra, Desnica želi da dođe do konačnoga saznanja o čovjeku, Bogu, svije-tu uopšte, a za to mu je poslužilo najveće otkriće na Zemlji, pomenuti lijek. Pronalazak Athanatika tako postaje realnost na zemlji, a ne metafizička teorija o dalekoj budućnosti [6: 208]. Time fantastička komponenta postaje sredstvo pomoću kojeg Desnica ostvaruje svoju intenciju, a to je parodija na temu smrti ili čežnja za besmrtnošću.

Budući da je Desničin nedovršeni roman *Pronalazak Athanatika* zamišljen kao fantastični roman u čijem se središtu nalazi motiv o besmrtnosti, veliki dio teksta inkorporiran je u 49. glavu i predstavlja teoriju o strukturi i sadržaju teksta. U takvoj teoriji romana prepoznajemo autorov odnos između realnoga i fantastičnoga, njegove stavove o prirodi umjetničkoga djela. Ovaj dio romana koncipiran je u obliku polemičkoga dijaloga koji vode Krezubi i Ivan Galeb.

Po riječima Krezubog, predviđanje o nastanku fantastičkoga romana treba da obuhvati 800 stranica i vremensku kategoriju od nekoliko vjekova unaprijed. Ključna tema “fantastičkoga romana” jeste otkriće lijeka Athanatika, lijeka protiv raka i smrti koji je pronađen u laboratoriji. U riječima ovoga junaka, koji jednog kišnog dana u kafani otkriva Ivanu Galebu sadržaj svoje buduće romaneskne tvorevine, progovara glas autora Vladana Desnice, koji nam otkriva svoje interesovanje za fenomen fantastike koja se u hrvatskoj književnosti sedamdesetih godina 20. vijeka izdvaja kao *mlada proza* [10]. Na taj način autor se poigrava s različitim umjetničkim postupcima, ironično progovarajući: “Obično me kore da sam realista, da nemam fantazije. Bacio sam se na fantastični roman. Da bi to predusreo, odlučio sam da napišem realistički fantastični roman. Pa da vidimo! Eto, stoga se moram pridržavati strogo racionalnih elemenata. Zastarjelo je gledanje po kome je fantastika nerazrješivo povezana s mistikom” [4: 236].

Važno je naglasiti da u Desničinoj namjeri da napiše fantastički roman prepoznajemo poseban tip fantastike koji Sava Damjanov naziva *fantastika s ključem* [1: 56], u kojoj fantastičko zbivanje dobija racionalni ključ. Ovaj tip fantastike podrazumijeva konstituisanje teksta u nemimetičkom modelu koji kasnije dobija racionalno objašnjenje. Takvo formiranje fantastičkog okruženja dovodi do toga da se status fantastičkog gubi u epiloškoj granici teksta kada se pojavljuje ključ racionalnog objašnjenja. U ovome dijelu romana, junak dolazi do saznanja da se njegova sudbina nalazi u rascijepanosti između dvaju svjetova: svijeta mogućeg i nemogućeg, realnog i imaginarnog. Opisujući borbu smrtnika i besmrtnika, Desnica se poigrava nemimetičkim tehnikama i kroz lik Krezubog ostavlja ironične iskaze. Besmrtnost donosi brojne nevolje ljudima u odnosu na smrtnost, što dovodi do toga da čovjek ipak bira smrt, a traži se zabrana i uništenje postojećih rezervi Athanatika. Želja za besmrtnošću prerasta u želju za smrću, tako da ljudi u povorkama nose

transparente s natpisom: "Vratite nam naš rak! Vratite nam našu smrt!" [4: 247]. Na ovim stranicama romana progovara glas Vladana Desnice, koji kroz lik Ivana Galeba pokušava da nađe način kako da završi svoje fantastično djelo. On naglašava da završetak njegovog romana "još visi" ne zbog nedostatka fantazije, već iz straha od odgovornosti pred čovječanstvom. Intertekstualnim vezama s naznačajnijim piscima svjetske književnosti: Šekspirovom, Dostojevskim, Miltonom, Tomasom Manom, Pirandelom, Sofoklom...., Desnica daje mogućnost čitaocu da dâ konačnu formu i rješenje njegovom romanu. Intencija autora je da bude optimističan, da završi djelo *happy endom*. Ovim komparativnim asocijacijama s djelima svjetske književnosti Desnica je pokazao svoju modernost, inovativna rješenja i bogatstvo tumačenja i interpretiranja djela fantastičkoga žanra.

Postajemo svjesni da je priča pomjerena u sferu nadstvarnog, metafizičkog svijeta u kojem narator eksplicitno kaže da je zalutao: "Jasno da smo zalutali! Kad bar u fantastičnom romanu čovjek ne bi smio zalutati, kakav bi to fantastični roman bio!" [4: 248]. Iako Desnica u ovoj glavi djela ukazuje na potrebu stvaranja fantastičkoga romana, čitaoci ovaj dio teksta prihvataju kao realnost. Uplitanjem elemenata fantastike u realistički diskurs, dobijamo literarno ostvarenje u kojem je problem odnosa između nadstvarnog i logičnog riješen njihovim sjedinjavanjem i postepenim usklađivanjem. Iz tog razloga možemo reći da 49. glava *Proljeća Ivana Galeba* pripada i takozvanom *fantastičkom realizmu*. Ovakav tip fantastike kreira prostor gdje se gube obrisi realnog svijeta s težnjom da se dosegne nadstvarna stvarnost, da se jedna realnost zamijeni drugom. Time ono što je nadstvarno i imaginativno počinje funkcionirati kao realno, stvarno, konstituišući poredak drugačiji od uobičajenog, poredak koji počiva na nekoj svojoj logici i smislu. Pored toga što predstavlja "mešavinu mašte i stvarnosti, sudar između stvarnog i imaginarnog" [7: 10], fantastički realizam "hoće da kaže da smo okruženi realnim čudima, i da je stvarnost u kojoj živimo punija misterije i stravičnog od one iz doba vampira i demona" [11: 282]. Iako pronalazak athanatika i borba ljudi za besmrtnost dobija elemente naučne fantastike (*science fiction*), jer je riječ o naučnom otkriću, Desničin fantastični roman govori o realnosti, o čovjeku i njegovom poimanju svijeta. Opis događaja, situacija, ljudi, koji su se podijelili na smrtnu i besmrtnu, prikazan je tako da ne odstupa od realističnog načina pripovijedanja. Krezubi je narator, demijurg romana o budućnosti, a Ivan Galeb dobija ulogu čitaoca s kojim autor polemizira. Priča postaje tajanstvena, mistična, a kroz dijalog Krezubog i Ivana Galebapokreće se priča o različitim mogućnostima stvaranja budućeg fantastičkoga romana.

Kroz lik Krezuboga Desnica iznosi svoje teorijske zamisli, polemizira o načinu na koji bi trebalo konstruisati narativni svijet ispitujući i na neki način testirajući recepciju takvog djela kod čitalaca, koje predstavlja Ivan Galeb. Time autor jasno iskazuje težnju da napiše djelo rušeći kanon u književnosti. Pišući o romanu *Proljeća Ivana Galeba* Jovan Delić objašnjava da bi se u podtekstu 49. glave mogla naći knjiga koja govori o traganju za besmrtnošću, a to je *Ep o Gilgamešu* [2: 44]. Po njegovome mišljenju, Desnica razara mit o napretku čovječanstva i mit o čovjekovom spasenju preko naučnih dostignuća, a skicu za Athanatik tumači kao preteču čuvene Pekićeve trilogije (*Besnilo, Atlantida i 1999*). Parodija na ovo djelo obuhvata motiv čovjekovog tragičnog saznanja o konačnosti, prolaznosti života i neumitnoj smrti s jedne strane, a borbu protiv smrti i čežnju i traganje za besmrtnošću s druge strane. Time Desnica uzima teme iz realnosti, a onda ih obrađuje u fantastičke motive i slike, zbog čega "realizam" ovoga autora proizilazi iz fantastičnog svijeta.

Na jednom mjestu u romanu on piše da nikada nije vjerovao u realnost realnoga te da je slabo pravio razliku između pomisli i stvarnosti, “istine” i “laži”, između onoga što se “odistinski događa” i onoga što se “samo zamišlja”.

Imajući u vidu da je u okviru *Sabranih dela* Vladana Desnice (Prosvjeta, Zagreb, 1975) *Pronalazak Athanatika* štampan i određen kao “nedovršeni roman”, koji predstavlja proširenu verziju jednoga poglavlja u romanu *Proljeća Ivana Galeba*, shvatamo da je autor nastojao da iz 49. poglavlja oblikuje fantastički roman. Međutim, nije ostalo razriješeno zbog čega se takva zamisao nije realizovala. U jednom intervjuu Vladan Desnica otkriva svoje interesovanje za fantastiku i fantastički roman: “... a posebno me privlači i pasionira fantastični roman. Imam ih nekoliko nabačenih u prvom konceptu. Roman nuždom sveden na dimenzije pripovijetke uvijek je nešto sakato; ali fantastični roman sveden na te razmjere upravo je ništa: kod njega, ako opsesija i magijski krug stvoren elementom fantastičnoga ne traju neko dulje vrijeme, izgubljeno je gotovo sve” [2: 45].

Navedeno implicira činjenicu da je Vladan Desnica pokušao izvesti književni eksperiment unutar svoga djela. Služeći se fenomenom fantastike, koji se kao dominantna pojava u hrvatskoj književnosti u sedamdesetih godinama definiše kao *mlada proza* [10], autor je pokazao kako je moguće literarno uobličiti stvarnost i uspostaviti inovativna poetička načela. Roman *Proljeća Ivana Galeba* predstavlja najveće piščevo umjetničko ostvarenje u kojemu se realistički model prikazivanja svijeta teksta razlikuje od tradicionalnog realizma. Desnica transformiše jednu realnost u drugu, tragajući za modernim pripovjedačkim postupkom, intertekstualnim vezama sa svjetskom književnošću te brojnim asocijacijama putem kojih usloznjava strukturu tekstualnog polja i tako daje mogućnost čitaocima da urone u literarni svijet djela koje je afirmisala moderna evropska proza. Njegovo interesovanje za fantastički žanr možemo shvatiti kao jedan od inovativnih pripovjedačkih postupaka, kojima se autor izdvajao u odnosu na postojeće modele konstituisanja teksta. Uplivom iracionalnih mehanizama, Desnica je otvorio prostor za drugačija sagledavanja i tumačenja narativnog svijeta.

Literatura

1. *Damjanov S.* Vrtovi nestvarnog / S. Damjanov. – Beograd : Službeni glasnik, 2011. – 396 s.
2. *Delić J.* Čeznja za besmrtnošću i negativna utopija (O jednoj tematskoj liniji u romanu *Proljeća Ivana Galeba* Vladana Desnice) / J. Delić // Književno delo Vladana Desnice : Zb. nauk. Biblioteka grada Beograda : Beograd, 2007. – S. 35–51.
3. *Demić M.* Polemičnost Vladana Desnice / M. Demić // Književno delo Vladana Desnice. – Beograd : Zb. nauk. Biblioteka grada Beograda, 2007. – S. 245–267.
4. *Desnica V.* Proljeća Ivana Galeba / V. Desnica. – Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005. – 402 s.
5. *Ivanović R.* Po sunčanom satu. Poetika i estetika Vladana Desnice / R. Ivanović. – Banja Luka ; Beograd : Zadužbina “Petar Kočić”, 2001. – 310 s.
6. *Korać S.* Svijet, ljudi i realizam Vladana Desnice / S. Korać. – Beograd : Književna misao, 1972. – 238 s.
7. *Mišić Z.* Antologija francuske fantastike / Z. Mišić. – Beograd : Nolit, 1968. – 271 s.
8. *Nikčević M.* Estetički pogledi Vladana Desnice (1905–1967) u romanu *Proljeće Ivana Galeba* (1957) u svjetlosti dosadašnjih ocjena / M. Nikčević // Metodičke i metodološke književno-problemske studije. – Podgorica : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2017. – S. 148–158.

9. Radulović J. Predgovor knjizi Djelo nastaje dalje od pisaćeg stola / J. Radulović // Razgovori sa Vladanom Desnicom. – Beograd : Biblioteka grada Beograda, 2005. – 170 s.
10. Visković V. Mlada proza / V. Visković. – Zagreb : Znanje, 1983. – 207 s.
11. Vukadinović B. Ka fantastičnom realizmu / B. Vukadinović // Delo, XV, 3. – S. 282.

Стаття: надійшла до редакції 16.07.2018

прийнята до друку 20.08.2018

THE "FANTASY NOVEL" BY VLADAN DESNICA

Marijana Terić

*Faculty of Montenegrin Language and Literature – Cetinje,
Vladike Petra I b. b., 81250 Cetinje, Montenegro,
tel.: +382 69 212 288,
e-mail: marijana.teric@yahoo.com*

In this paper we attempt to highlight the presence of elements of fantastical discourse in Vladan Desnica's novel *The Springtimes of Ivan Galeb*. Since this is an author who has a significant place in 20th-century South-Slavic literature, we will try to illuminate the lesser-known segments of Desnica's poetic principles, with a special emphasis on his interest in fantasy. Since an immense body of literature has been written about the novel *The Springtimes of Ivan Galeb*, the research in this paper will focus only on chapter 49 of the book, which can be read as a "short story" within the novel. This short story is told from the perspective of *KrezubVjetrogonja* as a narrative device, which reveals his intent to write a fantasy novel, or rather a subcategory of this – a futuristic novel. Given that in chapter 49 of *The Springtimes of Ivan Galeb* the author explicitly reveals his "intention" to write a fantasy novel, we are considering all the aspects of the narrative. Desnica announced a new model of literary creation of a text, which is reflected in the "fantasticalisation of prose", that is, the structuring of a work designated as fantasy. Vladan Desnica tried to carry out a literary experiment within his work. By using the phenomenon of fantasy, which, as a dominant feature in Croatian literature in the 1970s, is defined as young prose, the author showed how it is possible to shape reality by literary means and to lay down innovative poetic principles. The novel *The Springtimes of Ivan Galeb* is the writer's greatest work of art, in which the text's realist model of representing the world differs from traditional realism. In the end we come to the conclusion that, thanks to his novelistic creations, Vladan Desnica is considered to be the forerunner of the giants of South-Slavic literature, firstly of authors, like *Borislav Pekić* and *Danilo Kiš*, but also of others.

Keywords: fantasy, postmodernism, polemics, Athanatik, parody.